

קו ע"ב

[א] גמ' תני כו' - רי"ף ורמב"ם השמיטוה, ולא כתבו רק להא דשמואל ודר"ל.

אור אליהו

לא יבושו בעת רעה ובימי רעבון ישבעו. אמר ריש לקיש לא שאנו אלא שזרעה וצמחה ואכלה חגב, אבל זרעה ולא צמחה מצי אמר ליה כל היכי זרע לה ואזיל" עכ"ל, הרי שדילג הרי"ף על כל האי בבא דתני חדא וכו' 521. וז"ל הרמב"ם (שכירות ח, ה) "השוכר או המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשתדפה כו' או שלא זרעה כלל 522 או שזרעה ולא צמחה 523 - אף על פי שבא חגב או שדפון והוכחה רוב המדינה, אינו מנכה לו מחכירו" עכ"ל. הרי שהזכיר רק את דברי שמואל וריש לקיש ולא הזכיר כלל מה הדין כשזרעה שתי פעמים ואכלה חגב 524.

[א] גמ' "תני חדא פעם ראשונה ושניה - זורעה, ושלישית - אינו זורעה. ותניא אידך שלישית - זורעה רביעית - אינו זורעה. לא קשיא, הא כרבי הא כרבן שמעון בן גמליאל. הא כרבי - דאמר בתרי זימני הוי חזקה, הא כרבן שמעון בן גמליאל - דאמר בתלת זימני הוי חזקה". הנה הרי"ף ורמב"ם השמיטוה לכל האי בבא דלעיל 520, ולא כתבו אלא רק להא שמעתתא דשמואל ודריש לקיש. וז"ל הרי"ף (סג ע"ב) "אמר שמואל לא שאנו שמנכה לו אלא שזרעה וצמחה ואכלה חגב, אבל לא זרעה כלל חייב, דאמר ליה אי זרעתה הוה מקיים בי

וכתב שם רבינו בהגהותיו על הרא"ש (אות ב) וז"ל "ורב אלפס כו' - הנה הטעם שהרי"ף השמיט את הברייתות הנ"ל, משום שמפרש הרי"ף, דהברייתות הנ"ל לא מיירי במי שמקבל שדה מחברו, אלא מיירי בשדה שלו, ואין כאן דין, אלא עצם טובח קמ"ל, שאם זרע שדהו ולא צימחה יזרע פעם שניה, וגם אם אז לא צימחה לא יזרענה בשלישית, ולרשב"ג בשלישית יזרע ברביעית לא יזרע" עכ"ל.

522. דינא דשמואל

523. דינא דריש לקיש.

524. (חומ"מ שכב, ב) וז"ל השו"ע "התנה עליו בעל הקרקע שיזרענה חטים, וזרעה שעורים או שלא זרעה כלל, או שזרעה ולא צמחה כו', ועד מתי חייב להטפל ולזרוע פעם אחרת אם לא צמחה, כל זמן שראוי לזרעה באותו מקום" עכ"ל. וכתב רבינו (שם ס"ק ד) וז"ל "ועד מתי כו' - הנה מה שכתב בשו"ע 'ועד מתי חייב להטפל ולזרוע פעם אחרת אם לא צמחה, כל זמן שראוי לזרעה באותו מקום' הוא על פי הגמ' שם (קו ע"א) 'ועד אימת, אמר רב פפא עד דאתו אריסי מדברא וקיימא כימה ארישיהו'. ועיין באר הגולה (ס"ק ז). והשמיט

520. הנמצאת בין דברי שמואל לדר"ל, ולא משום שלא גרסו כן בגמ', אלא מטעם המבואר לקמן.

521. כתב הרא"ש (כאן סי' יד) וז"ל "אמר שמואל לא שנו אלא שזרעה וצמחה ואכלה חגב, אבל לא זרעה חייב, דאמר ליה אילו זרעתה הוה מקיים בי (כ"י) לא יבושו בעת רעה ובימי רעבון ישבעו. תני חדא פעם ראשונה ושניה זורעה שלישית אין זורעה, ותניא אידך שלישית זורעה רביעית אין זורעה, לא קשיא הא כרבי דאמר בתרי זמני הוי חזקה, והא כרשב"ג דאמר בתלת זימני הוי חזקה. וקיימא לן כרבי בנושאין ומלקיות וכרשב"ג בוסתות ושור המועד, ובמאי דלא איפסיקא הלכתא נראה דהלכה כרשב"ג, דהוה אבוה ורביה דרבי. אמר ר"ש בן לקיש לא שנו אלא שזרעה וצמחה ואכלה חגב אבל זרעה ולא צמחה לא, דאמר ליה כל יומא זרע זרע וליזיל. לכאורה נראה דריש לקיש קאי אהני ברייתות דלרבי שלישית ולרשב"ג רביעית, לא שנו אלא שזרעה וצמחה ואכלה חגב, אבל זרעה ולא צמחה חייב כל זמן משך הזרעה ואם לא זרעה אין מנכה לו, אבל רב אלפס ז"ל לא הביא הנך ברייתות, והביא הך דריש לקיש ואמתני' קאי, לא שנו דמנכה לו מן חכורו אלא שזרעה וכו'" עכ"ל.

[ב] במשנה תבואה לא כו' - והרי"ף והרמב"ם גרסי בהיפך.

אור אליהו

ע"ב) "קטנית - לא יזרענה תבואה, תבואה - יזרענה קטנית" עכ"ל⁵²⁵. וז"ל הרמב"ם (שכירות ח, ט) "החוכר שדה מחבירו לזרעה שעורים - לא יזרענה חטים, מפני שהחטין מכישות את הקרקע יתר מהשעורים, שכרה לזרעה חטים - יזרענה שעורים, קטנית - לא יזרענה תבואה, תבואה - יזרענה קטנית" כו' עכ"ל⁵²⁶. ומבואר מדבריהם שגרסו להיפך במשנה וכו"ל. ולגירסא זו מבואר שהתבואה מכחשת הקרקע יותר מהקטנית, ולכן קטנית - לא יזרענה תבואה, אבל תבואה - יזרענה קטנית⁵²⁷.

[ב] במשנה "המקבל שדה מחבירו לזרעה שעורים - לא יזרענה חטים, חטים - יזרענה שעורים, רבן שמעון בן גמליאל אוסר. תבואה - לא יזרענה קטנית, קטנית - יזרענה תבואה, ורבן שמעון בן גמליאל אוסר" - זו היא הגירסא שלפנינו בספרים, ומבואר לפי גירסא זו "שהקטנית מכחשת הקרקע יותר מן התבואה", ולכן תבואה - לא יזרעה קטנית, אבל קטנית - יזרענה תבואה.

והרי"ף והרמב"ם גרסי בהיפך מהגירסא אשר לפנינו "קטנית - לא יזרענה תבואה, תבואה - יזרענה קטנית". דו"ל הרי"ף (סג

יזרע בשלישית, ולרשב"ג לא יזרע ברביעית, וכמו בפלוגתא דרשב"ג ורבי לגבי אשה שנישאה לשניים ומתו שהשלישי לא ישאנה לרבי ולרשב"ג הרביעי לא ישאנה, שמחלוקתם היא לא לענין דינא, אלא עצה טובה קמ"ל שלא ימות (עי' שו"ת פאר הדור לרמב"ם סי' קמו והובאו דבריו בכסף משנה איסורי ביאה כא, לא, ועי' ביאור רבינו לשו"ע אה"ע סי' ט ס"ק ב בליקוט). ודברי הרא"ש (שהובאו לעיל) שכתב שמפרש דרשב"ל פליג על הברייתות צ"ע, דהברייתות לאו לענין דינא הם ולא מיירי במי שקיבל שדה מחבירו אלא בשדה שלו וכו"ל עכ"ל רבינו.

525. כן היא גירסת הרי"ף בספרים שלפנינו, וכן מבואר שגרס המ"מ ברי"ף (כמובאר לקמן הערה הבאה), אכן בנימוקי יוסף משמע שגרס ברי"ף להיפך, וכמו בגירסת הגמ' שלפנינו.

526. וכן כתב המגיד משנה על הרמב"ם שם וז"ל "גירסת רבינו (הרמב"ם) כגירסת ההלכות (רי"ף) והיא כך במשנה, קטנית - לא יזרענה תבואה, תבואה - יזרענה קטנית" עכ"ל.

527. כתב השו"ע (חוי"מ שכד, א) וז"ל "קטנית - לא יזרענה תבואה. תבואה - יזרענה קטנית, ובבבל וכיוצא בה לא יזרענה קטניות, מפני שהקטניות שם מכחשת את הארץ" עכ"ל. וכתב

הרמב"ם (וכן השו"ע) את פלוגתא דרשב"ג ורבי שם (תני חדא פעם ראשונה ושניה זורעה ושלישית אינו זורעה, ותניא איך שלישית זורעה רביעית אינו זורעה, לא קשיא הא כרבי הא כרבן שמעון בן גמליאל, הא כרבי דאמר בתרי זימני הוי חזקה, הא כרבן שמעון בן גמליאל דאמר בתלת זימני הוי חזקה) וכן השמיטם הרי"ף עכ"ל רבינו.

עך כתב רבינו (שם בליקוט) וז"ל "השמיטת הברייתא תני חדא כו' - הנה הטעם שהרי"ף והרמב"ם השמיטו את הברייתות הנ"ל, משום דסבירא להו דהני ברייתות לאו לענין דינא מיתניא, דמאי נפקא מינה בחזקה כאן אם מכת מדינה היא, כלומר איך אפשר לפרש דמיירי במי שקיבל שדה מחבירו וזרעה פעם אחת ואכלה חגב או שנשדפה על ידי מכת מדינה, שאין מנכה לו מחכורו אלא אם כן יזרענה שנית ושוב תלקה התבואה (ולרשב"ג צריך לזרעה פעם שלישית), שאז מתברר שיש חזקה שקרקע זו תבואתה לוקה, שהרי הטעם שמנכה לו מחכורו במכת מדינה, הוא משום שאין יכול בעל השדה לומר לחוכר מזלך גרם, ואם כן למאי בעינן גם חזקה (ועוד מכת מדינה הוא דבר יוצא דופן ולא שייך לעשות על ידה חזקה), אלא על כרחך עצה טובה קמ"ל לאדם בשדה שלו, שאם זרעה פעמיים ולא צימחה לא

[ג] רש"י ד"ה עבדא ארעא שליחותא בעליה כו' – ואפי' זרעה מתחילה שעורין הדין [כן] [למ"ש] [ומ"ש] עבדא ארעא כו' (ואו דיקא) [לאו דוקא].

אור אליהו

שזרעה אספסתא והצליח, ואחר כך שינה וזרעה שעורים ולקו - אינו יכול לתת לו מתוכה, שהרי התברר ששדה זו טובה לאספסתא, ואם היה ממשיך לזרעה אספסתא היה מצליח, וכיוון ששינה וזרעה שעורים אינו יכול לתת לו מתוך השעורים שלקו, ואילו מלשון רש"י שכתב "ואילו זרע לה אספסתא" מבואר, דאפילו זרעה מתחילה שעורין ולקו הדין [כן], שאינו יכול לתת לו מתוכה, משום שאנו אומרים שאילו היה זרעה אספסתא היה מצליח, וכיוון ששינה וזרעה שעורין ולקו אינו יכול לתת לו מתוכה⁵³⁰. ומה שכתוב⁵³¹ בגמ' "הכא עבדא ארעא שליחותא דמרה", דמשמע

[ג] בגמ' "הוא גברא דקביל ארעא לאספסתא בכורי דשערי, עבדא אספסתא, וחרשה וזרעה שערי ולקו הני שערי. שלחה רב חביבא מסורא דפרת לקמיה דרבינא כי האי גונא מאי, כי לקתה נותן לו מתוכה דמי או לא, אמר ליה מי דמי, התם לא עבדא ארעא שליחותא דמרה, הכא עבדא ארעא שליחותא דמרה". וכתב רש"י בד"ה עבדא ארעא שליחותא וז"ל "עבדא ארעא שליחותא - בעליה⁵²⁸ לא חכרה אלא לאספסתא, ואילו זרע לה אספסתא ואזיל היה מצליח, והוא פסק עמו ליקח שעורין מן השוק" עכ"ל. והנה לכאור' מלשון הגמ'⁵²⁹ היה נראה לומר, שדוקא כהאי גוונא

לא יזרענה קטנית, אמר ליה לא קשיא, הא לן והא להו'. ועל כן כתב הרמ"א שיש אומרים היפך מדברי השו"ע הן לגבי בבל והן לגבי שאר מקומות" עכ"ל.

528. מה שהוסיף כאן רבינו תיבת "בעליה" לדיבור המתחיל של רש"י (כלומר, שסימן את ההערה על תיבת בעליה), נראה שבא לאפוקי מרש"י בסמוך ד"ה עבדא ארעא שליחותא שהוא מתחיל בתיבת הענבים כו' ודו"ק.

529. "עבדא אספסתא" וכן "הכא עבדא ארעא שליחותא".

530. וכן מבואר בתוס' שכתבו וז"ל "שדא ביה אספסתא ועבדא - לא הוה צריך למימר דשדא ביה אספסתא, דבלאו הכי מצי למימר אילו הוה זרע אספסתא הוה עבדא, אלא מעשה הוה הכי" עכ"ל. וכן פסק הרמ"א (חומ"מ שכן והוא מדברי הטור) שאחר שכתב השו"ע וז"ל "החוכר שדה מחבירו בעשרה כורים חטים, ולקתה נותן לו מתוכה" עכ"ל. הוסיף הרמ"א וז"ל "במה דברים אמורים, שלא שינה. אבל שינה, כגון שהתנה לזרעה חטין והוא יתן לו שעורים בחכירותו, וזרעה שעורים ולקתה, אינו נותן לו מתוכה, אלא

רבינו (שם ס"ק ב) וז"ל "קטנית כו' ובבבל כו' - דברי השו"ע הם כגירסת הרי"ף במשנה קטנית - לא יזרענה תבואה, תבואה - יזרענה קטנית". ובגמ' (קז ע"א) איתא (על פי גירסת הרי"ף) 'מתני ליה רב יהודה לרבינן בר רב נחמן תבואה - לא יזרענה קטנית, אמר ליה, והא אנן תנן תבואה - יזרענה קטנית, אמר ליה לא קשיא, הא לן והא להו כו'. ומבואר שלגירסא זו תבואה מכחשת את הקרקע יותר מקטנית, חוץ מבבל ששם להיפך הקטנית מכחשת את הקרקע יותר מהתבואה" עכ"ל רבינו.

וכתב שם הרמ"א על דברי השו"ע וז"ל "ויש אומרים בהפך, תבואה - לא יזרענה קטנית, קטנית - יזרענה תבואה" עכ"ל. ולגבי מה שכתב השו"ע על בבל כתב הרמ"א וז"ל "ויש אומרים בהפך, דבבבל יכול לזרוע מה שירצה" עכ"ל. וכתב רבינו (שם ס"ק ג על דברי הרמ"א) וז"ל "ויש אומרים בהפך כו' ויש אומרים בהפך כו' - דברי הרמ"א הם כגירסא שלנו במשנה, שהיא היפך גירסת הרי"ף, ואם כן גם בגמ' הנ"ל צריך לגרוס להיפך 'מתני ליה רב יהודה לרבינן תבואה - יזרענה קטנית, אמר ליה והא אנן תנן תבואה -

[ד] שם ד"ה לא יזרענה בו' נהנה בשינוי של זה – והרמב"ן כתב להיפך, דבקבלנות אסור בכל ענין.

אור אליהו

טעמא דהכא דאינו נותן לו שעורין מתוכה, הוא משום שזרעה קודם אספסתא ועבדא ארעא שליחותא, ואם כן מוכח שהייתה טובה לאספסתא, אמנם צריך לומר דלאו דוקא⁵³² הוא, אלא הגמ' נקטה כן משום דהכי הוה מעשה⁵³³.

[ד] במתני' "המקבל שדה מחבירו לזרעה שעורים לא יזרענה חטים", וכתב שם רש"י ד"ה לא יזרענה בו' וז"ל "לא יזרענה חטין - שהחטין מכחישות את הקרקע יותר

ולכאורה אין לו מובן, ולכן נראה להגיה בדברי רבינו שצריך לומר "לאו דוקא", וכן משמע בדבריו בביאורו לשי"ע (כדלעיל הערה 530, רק דשם אמר כן לגבי 'עבדה אספסתא'), וכן כתב להגיה בספר זה מצאתי (ח"ב עמ' נז) על בבא מציעא כאן.

533. ובתורת חיים כאן (ד"ה עבדת אספסתא) אחר שהביא דברי התוס', הטור והרמ"א הנ"ל, כתב דלא משמע כן מהגמ' (כלומר, מדקאמר "הכא עבדא ארעא שליחותא" וכו"ל, דפשיט הגמ' משמע דדוקא הוא), אלא "משמע דאי לאו דעבדא שליחותא דמרא היה נותן לו מתוכה אף על גב דשינה, לכך נראה, שאם התנה עמו שזרענה חטין בכך וכך שעורין ושינה זרעה שעורין ולקו - נותן לו מתוכה אף על גב דשינה, כיון דבכי האי גונא רשאי לשנות לכתחילה, כדתנן בסמוך חטים יזרענה שעורים, ובהך עובדא נמי כיון דאספסתא נקצרה כל שלשים יום פשיטא דמכחשה ארעא טפי משעורין, שאין נקצרין אלא חד זימנא, ואם כן אף על גב דקבלה לאספסתא רשאי היה לשנות לכתחילה ולזרעה שעורין, ולהכי איצטרין למימר דעבדת אספסתא ועבדא שליחותא דמרא, דאי לאו דעבדא שליחותא דמרא היה נותן לו מתוכה אף על גב דשינה כיון דיכול לשנות, אלא כיון דעבדא שליחותא דמרא צריך שיתן לו שעורין טובים אף על גב דהוה רשאי לשנות, מכל מקום לא דמיא

קונה לו שעורין מן השוק" עכ"ל. ומבואר להדיא כנ"ל, שאף על פי שלא זרע מה שהתנה והצלחה, אלא רק שינה לדבר אחר ולא הצליח - אינו נותן לו מתוכה אלא מהשוק.

וכתב רבינו בביאורו (שם ס"ק א) וז"ל "במה דברים אמורים בו' - ערש"י שם ד"ה עבדא ארעא בו' ואילו בו', ומבואר מדבריו שגם כשלא זרע אספסתא בתחילה אינו יכול ליתן לו שעורים מתוכה אלא מהשוק וכו"ל. ומה שכתוב בגמ' עבדה אספסתא, דמשמע לכאור' דדוקא משום שראינו שכשזרע אספסתא הצליח, לכן אינו יכול לתת לו מתוכה שעורים, אבל אם זרעה מתחילה שעורים ולא הצליח, היינו אומרים שמה גם לאספסתא לא היתה מצליחה - צריך לומר דלאו דוקא הוא, אלא מעשה שהיה כך היה שזרעה בתחילה אספסתא והצלחה, אבל אינו מועיל, כלומר אי אפשר לומר שהטעם שאינו נותן לו מתוכה משום שזרעה בתחילה אספסתא, דהרי עדיין לא עבדה אספסתא כשיעור שקיבל בכל ל' יום לאספסתא אלא עבדה אספסתא רק פעם אחת, אלא צריך לומר כנ"ל, דמה שכתוב 'עבדה אספסתא' לאו דוקא, והוא הדין אם מתחילה זרעה שעורין שאינו נותן לו מתוכה" עכ"ל.

531. כנדרפס הגירסא בדברי רבינו "למ"ש" ולכאור' אין לו מובן ונראה דצריך לגרוס "ומ"ש".

532. כנדרפס הגירסא בלשון רבינו היא "ואו דוקא"

קז ע"א

[א] גמ' תבואה יזרענה כו' – ורי"ף גרים תבואה לא יזרענה כו' (תנן תבואה יזרענה קטנית) א"ל ל"ק הא כו' מתני' בא"י ברייתא בבבלי.

אור אליהו

יזרענה קטנית, אמר ליה והא אנן תנן תבואה לא יזרענה קטנית, אמר ליה לא קשיא, הא לן והא להו". ומבואר לפי גירסא זו דבארץ ישראל אינו יכול לשנות מתבואה לקטנית, כיון שמכחיש את הקרקע, ואילו בבבלי יכול לשנות, כיון ששם אין לחוש להכחשת הקרקע⁵³⁶. ורי"ף גרים בגמ' להיפך "קטנית לא יזרענה תבואה, תבואה יזרענה קטנית. מתני ליה רב יהודה לרבין תבואה לא יזרענה קטנית, אמר ליה והא אנן תנן תבואה יזרענה קטנית, אמר ליה לא קשיא, הא לן והא להו". ואם כן, כיון שמתני' היא בארץ ישראל וברייתא בבבלי, מבואר שלפי גירסא זו בארץ ישראל יכול לשנות מתבואה לקטנית, ואילו בבבלי אין לשנות, כיון דשם הקטניות מכחישות את הקרקע⁵³⁷.

שמכחישא. וז"ל הרמב"ן (בחידושו לעיל קד ע"א)⁵³⁴ "פרש"י ז"ל בחכירות היא, דאי בקבלנות מאי דבעי ליזרע, שהרי הבעלים חולקים בו. ולא מחוור, אטו מפני שהבעלים חולקים בו בעי דתתבייר ארעיה ותכחוש, אלא משום סיפא דקתני וקבלה ממנו לשבע שנים יזרענה שנה ראשונה פשתן, ואי בקבלנות אמאי יזרענה פשתן, כיון שקבלה לתבואה הרי זה אומר לו לתבואה אני צריך ובקב תבואה אני רוצה, וכן ברישא חטים לא יזרענה שעורים, וכל שכן דגבי פשתן שהקרקע מכחשת ולשנה הבאה אינה עושה אותן פירות ואני מפסיד מחלקי, ובודאי אינו רשאי לשנות לדבר אחר, לפיכך אוקמה רב פפא בחכירות" עכ"ל⁵³⁵.

[א] גמ' "תבואה לא יזרענה קטנית [כו'] מתני ליה רב יהודה לרבין, תבואה

למתניתין דהתם לא עבדא שליחותא דמרא" עכ"ל.⁵³⁴ על הא דתנן (קד ע"א) "לשנים מועטות לא יזרענה פשתן".

⁵³⁵. וכן כתב המ"מ (שכירות ח, ז) וז"ל (על דברי רש"י בסוגיין) "ואין כן דעת הרמב"ן ז"ל, לפי מה שקדם למעלה בדין הפשתן, אלא בהיפך, דאי בקבלנות קבלה אפילו קבלה לחטים לא יזרענה שעורים, שהרי זה אומר חטים אני רוצה וכן בשעורים לחטים ועיקר" עכ"ל.

וז"ל הרמ"א (חומ"מ שכד) "ויש חולקין וסבירא להו דאפילו לדבר שאינו מכחיש אינו יכול לשנות בקבלנות" עכ"ל. וכתב רבינו (שם ס"ק ד בליקוט) "ויש חולקין – עיין ריש סימן שכ"ו שכתב השו"ע וז"ל 'המקבל שדה מחבירו לזרעה שומשמן וזרעה חטים, ועשתה חטים ששוין כמו שהיתה ראויה לעשות מהשומשמן, אין לו עליו אלא תרעומת כו' עכ"ל. ומבואר מזה דבקבלנות אסור למקבל לשנות ממה שהתנה עם בעל השדה וכנ"ל בדברי הרמ"א,

והוא מדברי רמב"ם (שכירות ח, י"ד) "עכ"ל רבינו. וכתב רבינו בבאורו (שם שכו ס"ק א) וז"ל "אין לו כו' - הנה מלשונו של השו"ע משמע דהנותן יש לו תרעומות על המקבל מפני ששינה מדעתו (זרע חטים במקום שומשמן), ומיירי במקבל, היינו בקבלנות ולא בחכירות, וכדעת הרמב"ן סוף סימן שכ"ד, דהיינו מה שהביא הרמ"א בשמו של הרמב"ן שבקבלנות ככל ענין אין לשנות ממה שהתנה על הנותן וכנ"ל. וזה שכתב השו"ע מיד אחר כך וז"ל 'עשתה פחות ממה שהיא ראויה לעשות מהשומשמן, משלם לו המקבל כפי מה שהיא ראויה לעשות מהשומשמן' עכ"ל. והיינו, דבוז מלבד ששינה מדעתו גם גרם להפסד לא פנו בתרעומות, אלא גם צריך לשלם ההפרש" עכ"ל רבינו.

⁵³⁶. על פי פירוש רש"י. והיינו משום דמתני' בארץ ישראל קאי וברייתא בבבלי וכדלקמן.

⁵³⁷. כתב השו"ע (חומ"מ שכד) וז"ל "החוכר שדה